

Tomasz JUREK

Bernard Woltmann (1932–2013)

2 października 2013 r. zmarł w Poznaniu prof. dr hab. Bernard Woltmann – wybitny historyk kultury fizycznej, nauczyciel akademicki AWF im. E. Piaseckiego w Poznaniu. Ogółem przepracował 58 lat w zakładach kształcenia nauczycieli, z tego 6 lat w Liceum Pedagogicznym w Szczecinku, 11 lat w Studium Nauczycielskim w Kołobrzegu oraz 41 lat w AWF w Poznaniu. Pozostawił po sobie bogatą spuściznę naukową i znaczący dorobek dydaktyczny. Wypromował ponad 500 magistrów, 21 doktorów, 4 habilitantów, łącznie wydał drukiem 280 publikacji.

Urodził się 9 listopada 1932 r. w Szamocinie, na pograniczu Pomorza i Wielkopolski. Był jedynym dzieckiem Matyldy, z d. Kowalskiej, oraz Franciszka Woltmannów, którzy zajmowali się w rodzinnej miejscowości kupiectwem. Początkowo uczęszczał do miejscowej ochronki, a następnie do siedmioletniej szkoły podstawowej w Szamocinie (1939–1946). Podczas wojny utracił ojca, który zginął postrzelony w ostatnich dniach działań wojennych. Odtąd syna wychowywała matka. W latach 1946–1951 uczęszczał do Gimnazjum i Liceum im. św. Barbary w Chodzieży, dokąd codziennie dojeżdżał pociągiem z Szamocina. W latach 1950–1951 uczęszczał dodatkowo do Liceum Pedagogicznego w Rogoźnie, uzyskując maturę i kwalifikacje pedagogiczne. Otrzymał wówczas nakaz pracy do szkolnictwa w pow. Jarocin¹. Uzyskał jednak zgodę na odroczenie pracy i możliwość studiów na kierunku *wychowanie fizyczne*. We wrześniu 1951 r. zdał egzamin wstępny do Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego w Poznaniu i wraz z grupą 85 przyjętych osób rozpoczął naukę. Podczas studiów realizował specjalizację z lekkoatletyki i tańców ludowych. Poznańską uczelnię ukończył 30 czerwca 1954 r. (nr dyplomu – 236) i uzyskał wraz z grupą 69 absolwentów tytuł zawodowy dyplomowanego nauczyciela wychowania fizycznego. 18 czerwca 1958 r. obronił w macierzystej uczelni pracę

¹ *Studia i szkice z dziejów kultury fizycznej*, Gorzów Wlkp. 1992, s. 7–13; „Biuletyn Sekcji Historii PTNKF”, nr 7, Gorzów Wlkp. 2007, s. 8–10; nr 11, Gorzów Wlkp. 2009, s. 12–13.

magisterską pt. *Rozwój organizacyjny gimnastyki w Szczecinie w XIX wieku* (promotor – prof. dr hab. Zdzisław Grot) i uzyskał tytuł zawodowy magistra wychowania fizycznego. Prof. Z. Grot, wybitny poznański historyk związany z Uniwersytetem i Wyższą Szkołą Wychowania Fizycznego, stał się potem naukowym mentorem i promotorem doktoratu oraz autorytetem naukowym, na którym B. Woltmann chętnie się wzorował².

Podczas nauki w szkole średniej oraz na studiach czynnie uprawiał sport. W latach 1948–1951 zajmował się lekkoatletyką i piłką nożną w KS „Unia” Szamocin oraz lekkoatletyką, koszykówką i piłką siatkową w SKS „Orle” Chodzież. Podczas studiów był zawodnikiem ZKS „Kolejarz” Poznań, specjalizując się w rzucie oszczepem (rekord życiowy – 54,12 m), a także skoku o tyczce i wieloboju. Karierę sportową zakończył w marcu 1955 r. Umiejętności sportowe wykorzystał w pracy trenerskiej. Równoległe z działalnością nauczycielską do 1974 r. był również szkoleniowcem w dziewięciu klubach sportowych³.

Po ukończeniu studiów w lipcu 1954 r. otrzymał nakaz pracy w szkolnictwie podległym Kuratorium Oświaty w Koszalinie, którą podjął 15 sierpnia tego roku w Liceum Pedagogicznym ze specjalnością w zakresie wychowania fizycznego w Szczecinku. Pracował tam do 1960 r., wychowując liczne grono świetnych nauczycieli wychowania fizycznego oraz instruktorów i trenerów sportu, zwłaszcza lekkoatletyki. Ze Szczecinkiem wiąże się ważne wydarzenie z życia prywatnego, bowiem 23 sierpnia 1958 r. zawarł tam związek małżeński z pochodzącą z Warszawy Ireną Karaszewską, z którą wspólnie przeżył 55 lat i дочекаł się córki Małgorzaty, urodzonej 6 maja 1970 r.

1 września 1960 r. B. Woltmann przeniósł się do nowo utworzonego Studium Nauczycielskiego w Kołobrzegu, gdzie początkowo pracował jako nauczyciel wychowania fizycznego, a od 1 września 1967 r. pełnił funkcję kierownika Wydziału Wychowania Fizycznego z Biologią, natomiast od 1 lutego 1969 r. do 30 sierpnia 1971 r. był zastępcą dyrektora Studium. W wyniku zakończenia działalności kołobrzесьkiego SN B. Woltmann otrzymał propozycję pracy w Wyższej Szkole Nauczycielskiej w Słupsku, z którą współpracował dydaktycznie w roku akademickim 1970/1971⁴.

Wybrał jednak propozycję dalszego zatrudnienia w Filii WSWF Poznań w Gorzowie Wlkp., którą otrzymał od rektora tej uczelni prof. Stefana Bączyka.

² K. Jaz, T. Jurek (red.), *Przeszłość zachowana w pamięci staje się częścią teraźniejszości*, Gorzów Wlkp. 2012, s. 58.

³ Należały do nich następujące kluby sportowe: KS ZS „Kolejarz” Poznań (1952–1954), KKS „Kolejarz”, potem „Darzbór” Szczecinek (1955–1957), MKS „Orle” Szczecinek (1957–1960), MKS „Sztorm” Kołobrzeg (1960–1963), LZS „Wybrzeże” Kołobrzeg, potem „Żagiel” Koszalin (1960–1971), KKS „Warta” Gorzów Wlkp. (1972–1973), AZS Gorzów Wlkp. (1974). Tamże, s. 20.

⁴ Zob. szerzej: J. Bobkowski, W. Brzeziński, B. Woltmann (red.), *Księga pamiątkowa Studium Nauczycielskiego im. ppor. Emilii Gierczak w Kołobrzegu 1960–1971*, Kołobrzeg 1971.

Duży wpływ na podjętą decyzję miało ukończenie pracy doktorskiej (obrona na Wydziale Wychowania Fizycznego poznańskiej WSWF w dniu 30 czerwca 1970 r.) pt. *Polska kultura fizyczna na Krajinie Złotowskiej i Zachodnich Kaszubach pod panowaniem niemieckim 1919–1939*, wykonanej pod kierunkiem prof. Zdzisława Grota (recenzenci: prof. Janusz Pajewski, doc. Jerzy Gaj). Praca w Gorzowie Wlkp. oznaczała zarazem kolejny – najdłuższy jak się okazało – 41-letni okres w jego działalności zawodowej.

Nową pracę B. Woltmann rozpoczął 15 sierpnia 1971 r. jako pierwszy pracownik gorzowskiej placówki AWF i znalazł się zarazem w grupie 25 pierwszych nauczycieli filii poznańskiej AWF w Gorzowie Wlkp., wśród których było tylko 5 doktorów. W pierwszym okresie pracy dokonał wraz z Adamem Natankiem – dotychczasowym dyrektorem SN – przekształcenia gorzowskiego Studium Nauczycielskiego w zamiejscową jednostkę najstarszej polskiej uczelni wychowania fizycznego. Wraz z gorzowską AWF przeszedł wszystkie etapy jej rozwoju, która funkcjonowała kolejno jako Filia (1971–1984), Wydział Wychowania Fizycznego (1984–1993), Instytut Wychowania Fizycznego (1993–2003) i Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej (od 2003)⁵.

Równoległe czynnie włączył się w zarządzanie administracyjne gorzowską placówką AWF. Kolejno pełnił następujące funkcje: prodziekana ds. filii (1.09.1971–31.08.1982, 1.09.1984–22.11.1984), prodziekana ds. nauki (1.09.1982–31.08.1984), dziekana Zamiejscowego Wydziału WF (23.11.1984–31.08.1987), prorektora ds. Zamiejscowego Wydziału WF (1.09.1987–30.11.1990), prorektora ds. kształcenia zamiejscowego AWF Poznań (1.09.1993–31.08.1999), dyrektora Instytutu WF (1.09.1999–31.10.2003)⁶.

Powyższe obowiązki łączył z indywidualnym rozwojem naukowym. W 1981 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie dorobku i pracy habilitacyjnej pt. *Polska kultura fizyczna na wschodnim pograniczu niemieckim (1919–1939)* – kolokwium habilitacyjne na wydziale Wychowania Fizycznego w AWF Warszawa 16.06.1981 r. Za całokształt dorobku naukowego dnia 24.06.1993 r. prezydent Lech Wałęsa nadał B. Woltmannowi tytuł naukowy profesora nauk o kulturze fizycznej (przewód profesorski został przeprowadzony na Wydziale Wychowania Fizycznego AWF w Krakowie). Awans naukowy znalazł realne odzwierciedlenie w kolejno

⁵ Początkowo był kierownikiem Pracowni Teorii i Metodyki WF (1.09.1971–31.08.1972), następnie został kierownikiem Pracowni Historii i Organizacji KF (1.09.1972–31.08.1975), Samodzielnej Pracowni Historii i Organizacji KF (1.09.1975–31.08.1982), Pracowni Badań Polonijnej KF (1.09.1982–31.08.1984), Samodzielnej Pracowni Badań Polonijnej KF (1.09.1984–30.09.1991), Zakładu Badań Polonijnej KF (1.10.1991–20.12.1992), Zakładu Polonijnej KF (21.12.1992–30.11.2001) oraz Zakładu Olimpizmu i Polonijnej KF (1.12.2001–31.08.2012). Kierował także większymi zespołami naukowo-dydaktycznymi. Był szefem Zespołu Pracowni Teorii i Metodyki WF (1.11.1971–31.08.1977), Katedry Rekreacji i Organizacji KF (22.12.1992–30.11.2001), Katedry Historii KF i Olimpizmu (1.12.2001–31.08.2003).

⁶ T. Jurek (red.), *35 lat działalności gorzowskiego ośrodka akademickiego Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu (1971–2006)*, Poznań 2007, s. 117–119.

zajmowanych stanowiskach uczelnianych: starszego wykładowcy (1971–1973), docenta kontraktowego (1973–1982), docenta etatowego (1982–1990), profesora nadzwyczajnego (1990–1993) oraz profesora zwyczajnego (1993–2012)⁷.

Prof. B. Woltmann regularnie prowadził seminaria dyplomowe (w Studium Nauczycielskim), licencjackie i magisterskie (w AWF), które ukończyło ponad tysiąc absolwentów, w tym połowa seminarium magisterskie. Kształcił także kadry naukowe w ramach systematycznie prowadzonego w latach 1973–2012 seminarium doktorskiego. Spośród 40 osób uczęszczających na seminarium, doktoraty ukończyły (w porządku chronologicznym) następujące osoby:

1. Zbigniew Szafkowski: *Rozwój sportu na Pomorzu Szczecińskim w latach 1945–1975*, AWF Poznań, 27.06.1980 (rec. rec. Tadeusz Białecki, Jerzy Gaj).
2. Roman Korban: *Dzieje gimnastyki i sportu polonijnego w Chicago (USA) w latach 1887–1974*, AWF Poznań, 27.01.1981 (rec. rec. Jerzy Gaj, Waclaw Szyszkowski).
3. Leonard Nowak: *Problematyka kultury fizycznej w polskiej prasie zagranicznej środkowej Europy w latach 1918–1939*, AWF Poznań, 19.06.1981 (rec. rec. Jerzy Gaj, Andrzej Kwilecki).
4. Edward Janik: *Rozwój koszykówki w Polsce w latach 1945–1973*, AWF Poznań, 19.06.1981 (rec. rec. Jerzy Gaj, Kajetan Hądzelek).
5. Wojciech Jans: *Polonijna kultura fizyczna w Niemczech środkowych do 1939 roku*, AWF Poznań, 29.06.1981 (rec. rec. Jerzy Gaj, Jerzy Marczewski).
6. Leszek Trybuś: *Rozwój turystyki na ziemi lubuskiej w latach 1945–1975*, AWF Poznań, 6.01.1987 (rec. rec. Jerzy Bogucki, Hieronim Szczegół, Leonard Szymański).
7. Piotr Godlewski: *Rozwój zapasów w Polsce w latach 1918–1939*, AWF Poznań, 2.06.1987 (rec. rec. Jerzy Gaj, Leonard Szymański).
8. Tomasz Jurek: *Rozwój sportu na ziemi lubuskiej w latach 1945–1975*, AWF Wrocław, 21.06.1989 (rec. rec. Jerzy Gaj, Leonard Szymański).
9. Janusz Płaczek: *Rozwój koszykówki w Polsce w okresie międzywojennym*, AWF Poznań, 7.11.1989 (rec. rec. Jerzy Gaj, Kajetan Hądzelek).
10. Ignacy Krzewiński: *Rozwój polskiej lekkoatletyki w latach 1945–1968*, AWF Wrocław, 15.12.1992 (rec. rec. Jerzy Gaj, Leonard Szymański).
11. Ryszard Kulczycki: *Rozwój tenisa stołowego w Polsce w latach 1919–1989*, AWF Poznań, 11.03.1997 (rec. rec. Jerzy Gaj, Leszek Gondek).
12. Grzegorz Cwojdzński: *Rozwój kreglarstwa na ziemiach polskich do 1975 roku*, AWF Poznań, 28.10.1997 (rec. rec. Jerzy Gaj, Andrzej Gąsiorowski, Leonard Szymański).

⁷ W poszczególnych miejscach zatrudnienia B. Woltmann zajmował następujące stanowiska: LP Szczecinek – nauczyciel (1954–1960), SN Kołobrzeg – wykładowca (1960–1971), ZWKF Gorzów Wlkp. – starszy wykładowca (1971–1973), docent kontraktowy (1973–1982), docent etatowy (1982–1990), prof. nadzwyczajny (1990–1993), prof. zwyczajny (1993–2012). K. Jaz, T. Jurek, *Przeszłość...*, s. 20.

13. Renata Golanko: *Kultura fizyczna w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1995*, AWF Poznań, 12.01.1999 (rec. rec. Henryk Mierzwiński, Teresa Ziółkowska).
14. Przemysław Pieczyński: *Polonijna kultura fizyczna w Północnej Francji 1910–1940*, AWF Poznań, 29.10.2002 (rec. rec. Andrzej Gąsiorowski, Leonard Nowak).
15. Renata Urban: *Rozwój sportu jeździeckiego w Polsce w latach 1918–1939*, AWF Poznań, 18.06.2003 (rec. rec. Jerzy Gaj, Karol Poznański).
16. Stanisław Zaborniak: *Lekkoatletyka na ziemiach polskich w latach 1867–1918*, AWF Poznań, 16.03.2004 (rec. rec. Tomasz Jurek, Kazimierz Toporowicz).
17. Magdalena Krawczyk: *Szkolne wychowanie fizyczne na Rzeszowszczyźnie w latach 1944–1998*, AWF Katowice, 13.02.2007 (rec. rec. Leonard Nowak, Mirosław Ponczek).
18. Iwona Tabaczek-Bejster: *Działalność programowa i sportowa wodnych służb ratowniczych w Polsce w latach 1945–1989*, ZWKF Gorzów Wlkp., 19.11.2007 (rec. rec. Andrzej Gąsiorowski, Tomasz Jurek).
19. Iwona Pezdan-Śliż: *Kultura fizyczna w województwie rzeszowskim w latach 1975–1998*, ZWKF Gorzów Wlkp., 9.07.2010 (rec. rec. Tomasz Jurek, Stanisław Zaborniak).
20. Marta Przydział: *Rozwój turystyki na Podkarpaciu w latach 1945–1989*, ZWKF Gorzów Wlkp., 8.10.2010 (rec. rec. Andrzej Bonusiak, Jerzy Gaj).
21. Barbara Grańska: *Kultura fizyczna polskiej mniejszości narodowej w Nadrenii-Westfalii w latach 1899–1939*, ZWKF Gorzów Wlkp., 13.07.2012 r. (rec. rec. Andrzej Gąsiorowski, Tomasz Jurek)⁸.

Opiekował się także rozwojem naukowym swoich wychowanków pod kątem habilitacji. Stopień doktora habilitowanego uzyskali następujący wychowankowie prof. B. Woltmanna:

1. Tomasz Jurek: *Kultura fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939* (Gorzów Wlkp. – Poznań 2002), AWF Poznań, 11.06.2002 (rec. rec. Teresa Kulak, Henryk Rechowicz, Lech Trzeciakowski).
2. Eligiusz Małolepszy: *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej* (Częstochowa 2005), AWF Poznań, 8.11.2005 (rec. rec. Wojciech Lipoński, Józef Szaflik, Bernard Woltmann).
3. Stanisław Zaborniak: *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich 1868–1939* (Rzeszów 2007), AWF Warszawa, 11.12.2007 (rec. rec.

⁸ Obok działalności promotorskiej prof. B. Woltmann wykonał 30 recenzji dysertacji doktorskich następujących osób: H. Podgórski, A. Gąsiorowski, J. Krzysztofowicz, B. Bruska-Steffen, T. Olejniczak, H. Naggi Mahmoud, F. Hawrysz, Z. Twardowski, Z. Schwarzer, M. Łuczak, E. Kałamacka, W. Moska, J. Jaszczur-Nowicki, M. Kitowska, J. Urniaż, T. Drozdek-Małolepsza, D. Kusa, G. Biczysko, P. Król, M. Mariański, R. Targosz, B.A. Pędraszewska, A. Wiecheć, G. Bieńczyk, A. Chmiel, P. Świder, R. Stępiak, A. Rejman, A. Tyc, M. Kotarba.

Zbigniew Krawczyk, Marek Ordyłowski, Karol Poznański, Bernard Woltmann).

4. Jerzy Urniaż: *Współpraca sportowa w regionach warmińsko-mazurskim i kaliningradzkim w latach 1956–2006* (Olsztyn 2008), AWF Katowice, 3.07.2012 (rec. rec. Jan Kęsik, Kazimierz Obodyński, Mirosław Ponczek, Bernard Woltmann).

Ponadto stopień doktora habilitowanego uzyskali następujący doktoranci prof. B. Woltmanna: Leonard Nowak (1998), Piotr Godlewski (2007), a Renata Urban i Przemysław Pieczyński wszczęli przewody habilitacyjne, natomiast Stanisław Zaborniak osiągnął tytuł profesora nauk o kulturze fizycznej (2013). B. Woltmann pełnił również rolę recenzenta rozpraw habilitacyjnych (Leonard Nowak⁹, Urszula Kowieska¹⁰, Tomasz Jurek¹¹, Ewa Kałamacka¹²), recenzenta dorobku habilitantów (Diethelm Blecking¹³, Maciej Łuczak¹⁴, Ewa Kałamacka¹⁵, Eligiusz Małolepszy¹⁶, Stanisław Zaborniak¹⁷, Jerzy Urniaż¹⁸) oraz wykonał recenzje dorobku naukowego w postępowaniu o tytuł profesora (Mirosław Ponczek, Kazimierz Obodyński, Stanisław Zaborniak, Marek Ordyłowski).

Praca naukowa i promocyjna prof. B. Woltmanna w dużym stopniu przyczyniła się do uzyskania w 2005 r. przez Zamiejscowy Wydział KF w Gorzowie Wlkp. uprawnień do nadawania stopnia doktora w zakresie nauk o kulturze fizycznej.

Kluczem do osiągnięć dydaktycznych i akademickich była działalność naukowa, prowadzona regularnie przez B. Woltmanna od połowy lat 60. XX w. Początkowo specjalizował się w tematyce dawnego pogranicza polsko-niemieckiego, któremu poświęcił wspomnianą wcześniej pracę doktorską i habilitacyjną oraz wiele artykułów naukowych. Od 1978 r. zainteresował się problematyką polonijnej kultury fizycznej, której poświęcił szereg tekstów naukowych. Był organizatorem konferencji naukowych w Lubniewicach (1978) oraz Rogach (1982, 1985, 1988, 1990) i Chylinie (od 1993 r.) poświęconych w całości lub w ramach sekcji polonijnej kultury fizycznej. Powyższej tematyce poświęcił wiele publikacji, jednak nie zdołał

⁹ L. Nowak, *Wychowanie fizyczne i sport w państwowym szkolnictwie ogólnokształcącym w Polsce w latach 1918–1939*, „Monografie AWF w Poznaniu”, nr 325, Poznań 1996.

¹⁰ U. Kowieska, *Kultura fizyczna w programach i działalności związków zawodowych w II Rzeczypospolitej*, Prace habilitacyjne AWF we Wrocławiu, Wrocław 1997.

¹¹ T. Jurek, *Kultura Fizyczna mniejszości niemieckiej w Polsce w latach 1918–1939*, Gorzów Wlkp. – Poznań 2002.

¹² E. Kałamacka, *Zdrowotno-higieniczne problemy wychowania fizycznego w poglądach i działalności polskich lekarzy do 1914 roku*, „Studia i Monografie AWF w Krakowie”, Kraków 2002.

¹³ Universität – Gesamthochschule Wuppertal. Fachbereich Erziehungswissenschaften. Wuppertal 2000.

¹⁴ AWF w Poznaniu. Wydział Wychowania Fizycznego. Poznań 2002.

¹⁵ AWF w Krakowie. Wydział Wychowania Fizycznego. Kraków 2003.

¹⁶ AWF w Poznaniu. Wydział Wychowania Fizycznego. Poznań 2005.

¹⁷ AWF w Warszawie. Wydział Wychowania Fizycznego. Warszawa 2007.

¹⁸ AWF w Katowicach. Wydział Wychowania Fizycznego. Katowice 2012.

ukończyć dwóch projektów wydawniczych, dotyczących dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w skupiskach polonijnych w Niemczech i Francji (co dokonali potem jego uczniowie – T. Jurek i P. Pieczyński) oraz w skali świata (wraz z prof. M. Szczerbińskim, który następnie podjął P. Pieczyński).

Zaciekawienie prof. B. Woltmanna budził również sport w Polsce w XIX i XX w. Był redaktorem bardzo interesujących monografii z zakresu rozwoju sportu na ziemiach polskich w dobie zaborów, II Rzeczypospolitej, Polski Ludowej i III Rzeczypospolitej, zarówno w kontekście ogólnym oraz w skali regionalnej, a także w odniesieniu do wszystkich dyscyplin sportu oraz wybranych sportów, zwłaszcza uwiellbianej lekkoatletyki. Ogółem prof. B. Woltmann opublikował 280 pozycji, w tym: monografie autorskie – 2¹⁹, monografie współautorskie – 3²⁰, prace zbiorowe pod redakcją – 12²¹, prace zbiorowe pod współredakcją – 9, materiały konferencyjne w opracowaniu lub pod redakcją – 12, kroniki AWF Poznań – 4, Biuletyny Sekcji Historii PTNKF – 14, artykuły zagraniczne – 43, artykuły obcojęzyczne w wydawnictwach krajowych – 4, artykuły w j. polskim – 177²².

W ramach organizacji życia naukowego B. Woltmann czynnie uczestniczył w pracach wielu stowarzyszeń naukowych. Początkowo działał w Ośrodku Badań Naukowych Koszalińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego oraz w Lubuskim Towarzystwie Naukowym w Zielonej Górze. W 1976 r. należał do członków-założycieli Gorzowskiego Towarzystwa Naukowego oraz był współzałożycielem Sekcji Historii PTNKF, której w latach 1993–2003 przewodniczył, a w latach 2003–2013 był honorowym przewodniczącym Sekcji. Był także prezesem Oddziału Gorzowskiego PTNKF, członkiem Polskiej Rady Olimpijskiej w Warszawie oraz wielu innych stowarzyszeń naukowych i sportowych.

¹⁹ *Kultura fizyczna pod znakiem Rodła. Wychowanie fizyczne, sport i turystyka polskiej ludności rodzimej na ziemi zlotowskiej w latach 1919–1939*, Koszalin 1972, ss. 111; *Polska kultura fizyczna na wschodnim pograniczu niemieckim (1919–1939)*, „Monografie AWF w Poznaniu”, nr 125, Poznań 1980, ss. 557.

²⁰ *Kultura fizyczna na ziemi gorzowskiej 1945–1979* (z J. Gajem, A. Natankiem, L. Nowakiem), Poznań 1983, ss. 139; *Kultura fizyczna w województwie zielonogórskim 1950–1989* (z T. Jurkiem), Zielona Góra 1990, ss. 346; *Sport w Polsce 1919–1939* (z J. Gajem), Gorzów Wlkp. 1997, ss. 106.

²¹ *Z dziejów kultury fizycznej w organizacjach polonijnych. Z warsztatów badawczych AWF w Warszawie*, Warszawa 1989, ss. 324; *Światowe Sejmiki Działaczy Polonijnych PKOL 1969–1987*, Gorzów Wlkp. 1989, ss. 124; *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1989*, Koszalin 1991, ss. 341; *Kultura fizyczna na ziemi koszalińskiej 1945–1990*, Koszalin 1993, ss. 221; *Lekkoatletyka w Polsce 1919–1994*, Warszawa 1994, ss. 182; *75 lat Poznańskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej 1921–1996*, Poznań 1996, ss. 336; *Szkice z dziejów województwa gorzowskiego 1975–1995*, Gorzów Wlkp. 1997, ss. 168; *Zarys historii sportu w Gorzowie Wlkp. 1945–1997*, Gorzów Wlkp. 1998, ss. 326; *Piłka nożna w Wielkopolsce 1921–2001*, Poznań 2001, ss. 336; *Lekkoatletyka na ziemi lubuskiej 1945–2001*, Gorzów Wlkp. – Zielona Góra 2001, ss. 204; *Z dziejów Polskiego Związku Motorowodnego i Narciarstwa Wodnego 1957–2007*, Warszawa 2007, ss. 248; *Światowe Sejmiki Działaczy Polonijnych Polskiego Komitetu Olimpijskiego w latach 1989–2009*, Warszawa 2010, ss. 264.

²² Wykaz wszystkich publikacji B. Woltmanna znajduje się w publikacjach: T. Jurek, K. Obodyński, S. Zaborniak (red.), *Szkice i studia z dziejów kultury fizycznej*, Rzeszów 2007, s. 37–56; K. Jaz, T. Jurek, *Przeszłość...*, s. 23–25.

Równie dużą aktywność przejawiał na forum międzynarodowym. Wchodził w skład ciał kolegialnych międzynarodowych towarzystw naukowych. W latach 1979–1984 był oficjalnym delegatem Polski i członkiem prezydium (1984–1989) Międzynarodowego Komitetu Historii Sportu i Wychowania Fizycznego (ICOSH), a od 1989 r. był członkiem Międzynarodowego Stowarzyszenia Historii Wychowania Fizycznego i Sportu (ISHPES). W 1999 r. został członkiem honorowym Europejskiego Komitetu Historii Sportu (CESH). Wchodził także w skład zarządu Instytutu im. W. Gebhardta w Essen, Rady Naukowej Collegium Humanum w Niederrurnen w Szwajcarii, Kuratorium Europejskiej Akademii Sportu w Cottbus oraz Rady Porozumiewawczej Badań nad Polonią w Warszawie.

Relacje międzynarodowe zapoczątkował stażem na Uniwersytecie w Halle (1974), następnie prowadził seminaria na Uniwersytecie w Münster (1978, 1983), Instytucie Polskim w Sztokholmie (1986), Uniwersytetach w Bonn i Essen (1988) oraz Uniwersytecie w Bochum (1990). Uczestniczył w licznych konferencjach międzynarodowych: w Bośni-Hercegowinie, Bułgarii, Czechach, Danii, Finlandii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Japonii, Norwegii, RPA, Szwajcarii, Szwecji i Włoszech. Blisko współpracował z polskimi historykami kultury fizycznej oraz zagranicznymi, do których należeli zwłaszcza historycy niemieccy: Walter Bernsdorff, Diethelm Blecking, Hans Georg John, Hans Langenfeld, Manfred Lämmer, Roland Naul, Gertrud Pfister, Karl Heinz Schodrok, Hans Joahim Teichler, Horst Ueberhorst, Norbert Urbainsky oraz uczeni z innych krajów: Robert Barney (Kanada), Edmond Gogolewski (Francja), Kunihiko Karaki (Japonia), Leena Laine (Finlandia), Katalin Szikora (Węgry), Marek Waic (Czechy).

Za wieloletnią i owocną działalność na rzecz nauki oraz kształcenie kadr pedagogicznych i sportowych otrzymał wiele wyróżnień i odznaczeń²³. W dniu 9 października 2013 r. na cmentarzu komunalnym przy ul. Żwirowej w Gorzowie Wlkp. prof. Bernarda Woltmanna pożegnało liczne grono przyjaciół, współpracowników i wychowanków. Spoczął w głównej alei, tuż obok Krzyża Katyńskiego.

²³ Należą do nich następujące odznaczenia i wyróżnienia: Srebrny Krzyż Zasługi (1971), Złoty Krzyż Zasługi (1974), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1984), Medal Rodła (1990), Medal Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z okazji 70-lecia 1922–1992 (1992), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1999), Medal Prezydenta RP „Za długoletnie pożycie małżeńskie” (2008), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1980), Medal „Zasłużony Nauczyciel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” (1983), Złota Odznaka „Zasłużonego Działacza LZS” (1965), Odznaka „100-lecia sportu polskiego” (1967), Złota Odznaka Honorowa Polskiego Związku Lekkiej Atletyki (1976), Złota Odznaka „Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej” (1978), Złota Odznaka Akademickiego Związku Sportowego (1986), Medal Pamiątkowy z okazji 75-lecia PZLA (1994), Złoty Medal „Za zasługi dla polskiego ruchu olimpijskiego” (1996), Medal z okazji 90-lecia Polskiego Komitetu Olimpijskiego (2009), Złota Odznaka Honorowa „Za zasługi dla województwa gorzowskiego” (1979), Odznaka Honorowa „Za szczególne zasługi w rozwoju społeczno-gospodarczym i kulturalnym miasta Gorzowa Wlkp.” (1984), Medal Wojewody Gorzowskiego „Za zasługi dla województwa” (1996), Odznaka Honorowa „Za zasługi dla województwa lubuskiego” (2007), Złoty Medal im. J. Sniadeckiego za pracę naukową (1983), Medal im. E. Piaseckiego za zasługi dla Uczelni (1994, 2009), Medal Rektora AWF z okazji 70-rocznicy powstania Uniwersytetu w Poznaniu 1919–1989 (1989),